

2019

Донева М.

RBA- RIGHT BASED APPROACH

**прилагане на подхода, основан на правата
на човека в социалната работа и
терапевтичната работа с деца**

Практически наръчник

Съдържание

01

ЗАЩО RBA
(RIGHT BASED APPROACH)
ВЪВЕДЕНИЕ

02

РАМКА И ПРИНЦИПИ

03

КОНТЕКСТ

04

ПРАКТИЧЕСКИ
НАПЪТСТВИЯ ПРИ
РАБОТА СЪС СЕМЕЙСТВА

05

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

06

РЕСУРСИ

Защо RBA (RIGHT BASED APPROACH)

За първи път се запознах с RBA през 2016-та година като част от звеното обучители и експерти на Европейския младежки форум - там организационната визия и дейности са базирани върху правата на човека и всяко стратегическо и оперативно решение минава през "филтъра" RBA. Със задълбочаването на интереса и знанията ми в посока на човешките права, социалните иновации и организационното развитие, започнах все по-често да се връщам към RBA- подхода като източник на матрица за вземане на решение.

След като през 2018-та година се присъединих към Карин дом като изпълнителен директор, един от основните ми ресурси за управление, формиране на организационна визия за управление и развитие се оказа точно RBA. Наръчникът, който четете в момента има за цел да бъде своеобразен вътрешен и външен инструмент за развитие - стратегически, комуникационен и общностен. Наръчникът няма претенции за академичен труд, а просто комбинира практическия опит и наблюдения на автора в сферата на социалната работа, управлението на образователни и общностни процеси и работа със семейства, в които расте дете със специални образователни потребности.

Рамка и принципи

**Правата съществуват
на много нива и в
различни контексти
едновременно**

RVA е подход, основан на човешките права. Говорим ли по тази тема задължително трябва да намесим основополагащият документ по темата - Всеобщата декларация за правата на човека. Правата на човека влияят върху всеки аспект от живота ни на местно, национално и наднационално ниво. В действителност те са взаимосвързани до такава степен, че насочването към всяка една от тях включва още една или няколко от останалите. Правата на човека са неделими, взаимозависими и взаимосвързани и не е възможно да вземем и изберем отделни единични права на човека, които да приемем и уважаваме. Така например не може да кажем “Аз не съм расист, но не обичам ромите” или пък “Уважавам правата на децата, но къде са им отговорностите - първо да ги научим на отговорност, пък после права, че ще се разглезят”. Правата не са даденост или заслуга- всеки човек “получава” правата си с раждането си и те нямат общо с това дали си разглезен или не. Почти всички официални международни документи засягат и отговорностите на всеки гражданин спрямо правата на останалите. Отделни документи регулират правата на децата и на отделни маргинализирани общности с цел по-ясното дефиниране на ангажиментите на институциите.

Ако се вгледаме в историята на харти, конвенции, декларации и т.н. ще забележим интересни исторически процеси. Почти всички международни документи започват своя живот след 1945 година в следвоенна Европа, когато очевидно цената на човешките животи и свободи е осъзната пост фактум, С изминаването на годините до 1989 и след това в документите, които са международно приети, започва да се говори все повече не само до гаранция за достъп до права, но и за качество (например не е достатъчно да има “съществуващо образование”, важно е да има “качествено и достъпно за всички образование”). Рамката на човешките права се изменя и расте поради твърде динамичното време в което живеем- технологичните права и тяхното нарушаване не биха могли да бъдат предмет на регулация през 60-те или 70-те години, поради очевидни обстоятелства. Все по-често говорим за обвързването на правата с чистия въздух, устойчивото развитие, свръхпотреблението и икономическия растеж- и от хуманитарна темата за правата на човека става все мултисекторна.

Права и развитие на човека

- 1940 Харта на ООН: мир, човешки права, развитие (1945)
Всеобща декларация за човешките права (1948)
- 1950 Икономическо развитие
- 1960 Граждански и политически права
Икономически и социални права
- 1970 Социално развитие
- 1980 Развитие, ориентирано към хората
Декларация за правото на развитие (1986)
- 1990 Виенска конференция за правата на човека:
правата и развитието на човека вървят заедно (1993)
Социална среща на върха, Копенхаген (1995)
Реформа ООН: развитие, основано на правата (1997)
Програми, основани на правата
Програми за детските права
- 2000 Амарта Сен: Развитието като свобода
Програма на ООН за развитие – Доклад за човешките права: правата и развитието на човека

Контекст

Трудно можем да намерим подход за работа с родители, или подход за управление на организация, който да е универсално добър за всеки контекст - дори невъзможно. Всеки географски регион, всяка социална организация, целева група и екип имат своите специфики. Но принципите зад RBA лесно могат да бъдат адаптирани и сложени в български контекст, защото пряко противопоставят правата и нуждите на хората. Един от заветите на режима до 89-та година е, че се слага знак за равенство между хуманитарна, благотворителна и социална работа - всички те са основани на нужда, липса или проблем. Отличителна черта на хуманитарните дейности в Африка през 70-те и 80-те е същата -

**“Няма вода - дарете средства!
Хората няма какво да ядат - дарете храна!”**

С израстването на обществото и надграждането на обществените ценности и сензитивност, започва органичното противопоставяне на нуждите и правата - трябва ли някой да изпадне в криза/нужда, за да му бъде обърнато внимание? Ако някой бива многократно и постоянно спасяван, това как го развива като целесъобразен и равнопоставен индивид от здраво общество?

За българския контекст това противопоставяне и категоричният отговор “Правата, а не нуждите” са наложителни поради няколко причини:

- Осъзнаване на принципите за равнопоставеност между хората и принципите на функциониране на здраво общество, в което има хора с различни потребности, възможности и предизвикателства.
- Осъзнаване на индивидуална роля и отговорност на хората* (когато е приложимо спрямо тяхното физическо, ментално и емоционално състояние), които имат нужда от подкрепа. Осъзнаването на своята собствена отговорност към твоя собствен път на равнопоставеност или където е приложимо - твоето семейство/наставник да ти помогне да бъдеш максимално самостоятелен и пълноценен.
- Концепцията за “Нуждата” възпитава зависимост (аз пасивно чакам да ми бъде помогнато и дано да бъде по правилен начин), а концепцията за “правата” създават матрица за самостоятелност и отговорност (аз имам право на ... и това право трябва да бъде уважено от..., за да мога да бъда пълноценен човек)
- Идентифициране на ролята на институциите и ролята на гражданите в процеса на вземане на решения, застъпнически дейности и/или други действия, свързани с политики и практики, които накърняват правата на отделно личности или създават условия за тяхното личностно и/или професионално развитие.

Разбира се, има още десетки причини **RVA** подходът да е добре приложим и нужен за нашия контекст в България, особено, когато говорим за родители на деца със специални потребности. Налице са редица обстоятелства - социално-икономически, народопсихология, политически и други, които поставят родителите на деца със специални потребности в позиция да изискват - но според част от обществото- сякаш нещо над останалите, а не полагаемото за тях и техните деца. Често една диагноза или състояние не може да маргинализира един индивид по начин, по който може да го маргинализира общност. Социалната изолация на децата със специални образователни нужди не е само за тях самите и не е само от страна на образователната система. Парадигмата би могла да бъде "обърната" ако започнем да говорим за това не какво "искат" майките на децата със специални потребности, а за това на какво има право всяко едно дете родено и отглеждано в България. Критиците на **RVA** подходът често излизат с изказването, че "Това са просто думи", но всъщност думите са отражения на действията, мислите и намеренията ни. В исторически план само за последните **30-40** години в социалната сфера думите инвалид, увреден, **retard(ed)** и други са изместени от думи, в които запазваме достойнството на човека или хората, за които говорим - човек със специални потребности, **disabled**, т.н.

Не на последно място подходът **RVA** е подходящ за две различни измерения на общностната работа - 1) при управлението и стратегирането на самата организация и 2) при пряката работа със семействата

Как и защо RVA е нужен при управление и стратегиране на една организация, работеща в социалната сфера

От 2015-та година се наблюдава феномен на европейско ниво наречен **shrinking space for civic organizations** - или т.нар. намаляващо/свиващо се гражданско пространство за действие на НПО-та. Феноменът има различни аспекти, но най-често води до намаляване на дейности по застъпничество и конкретна работа на терен на граждански организации. В голяма част от случаите е свързан с намаляване на финансиране или де-приоритизиране на отделни части от обществото за сметка на други. За съжаление често засегнати са най-уязвимите групи от обществото, които трудно защитават интересите си пред държавата и един от малкото им инструменти за това са именно "свиващите се" граждански организации.

При управление и планиране на организационна дейност **RVA** може да бъде от помощ, защото гражданските организации все повече трябва да повишават своя ефект, експертиза и качество. От това да успяват да измерват своя социален и финансов ефект коректно и да го споделят на разбираем език, до това да планират стратегията си за разрастване и убеждаваща комуникация, която да гради доверие и стойност в обществото. Чисто комуникационно **RVA** дава добри инструменти за това например:

Основано на нужди

Майките имат нужда от терапия за децата си, за да имат личен живот и това не е лукс, а нормалност!

Иван има нужда от рампа за детската градина, защото количката му не минава през вратата и май е по-добре да си стои вън при родителите му - те знаят най-добре как да се грижат за него и какво да правят с количката му.

Няма как парите да стигнат за всички - държавата/областта/общината е голяма и всички имат проблеми. Ще чакате - има по-спешни неща.

Основано на права

Всяко дете има право на образование и здравеопазване, което да гарантира качество на живот. Всеки родител на дете със специални потребности има правото на професионална реализация и трябва да може да бъде полезен на общността, държавата, своите близки и на себе си.

Иван, както всяко друго дете има право на качествено образование и достъпът до детската градина не е прищявка или лукс. Родителите му имат право на личен, професионален и социален живот като всяко друго семейство. Отговорност на... (институция, община, агенция) е да уважава това право и обратното е недопустимо

Човешките права не могат да бъдат сравнявани и приоритизирани - няма по-важни и по-маловажни. Или институциите имат ангажимент да си спазват и уважават, или не - няма златна среда.

“Правата, вместо нуждите” е принцип на стратегичане и действие, при който освен че променяш организационния си изказ спрямо родители, институции и други заинтересовани страни, лесно можеш да бъде идентифицирано кой отговаря за това отделните права по сфери/области/кълстери да бъдат спазвани и коя институция има конкретен ангажимент за отделните сегменти в обществото. След като е идентифицирано кой отговаря за съответния процес лесно може да бъде потърсена отговорност на институционално, а не на личностно ниво (министерство, агенция, инспекторат, т.н.). “Правата, вместо нуждите” е и изключително градивен и конструктивен подход, за който в дългосрочен план и институциите имат интерес да изповядват. В националния ни контекст ние сме свикнали да противопоставяме институции, политици, администрация и граждани, без да имаме реалното усещане за единност и работа в една посока. Този подход е обречен на неуспех, защото няма тъмна и светла страна - често в една институция може да има коренно противоположни мнения на административно, политическо и експертно ниво и универсализирането на всички като “лоши” не прави услуга никому, но най-вече този, който търси отговор и подкрепа.

Работа със семейства

Практически
напътствия

Атанасова Зв. & Бончева Б.

В Карин дом от години се практикува семейно-ориентиран модел, който поставя в центъра на социалната и терапевтичната работа семейството като система. Тенденцията в световен план е също такава. Един от индикаторите за успешно имплементиран семейно-ориентиран модел са овластените родители (informed and empowered). Овластяването е процес, по време на който един човек рефлектира върху себе си, своето състояние и позиция в микро-средата и обществото, наясно е с това какви силни черти носи за общността и е готов да ги отстоява информирано, както и да участва в процеси на вземане на решения на различни нива. Родителското овластяване при родители на деца със специални потребности е дълъг и сложен процес. RBA може да бъде ключов при сформирани групи за взаимопомощ, изграждане на подкрепяща среда или дори индивидуалното развитие на всеки човек. RBA фокусира вниманието върху стойността на всеки един човек, а не върху неговите липси, увреждания или проблеми. Подходът основан на правата е базиран на уважение, достойнство и цялост - нещо, което много често липсва при говоренето за "дечица с проблеми" и "горките им родители". Подходът основан на правата е изключително добра основа за себе-приемане, личностно израстване и дори застъпнически дейности.

В практиката на Карин дом, в основата на предоставяне на услуги за деца и семейства, обучителни дейности за хора работещи с деца със специални нужди, студенти, в работата с доброволци, в кампаниите за набиране на средства и застъпничество, винаги са били човешките права. Различните интервенции, които използваме наблягат на ресурсите, не на дефицитите, основават се на силните страни на детето и семейството, използват се като ресурс за посрещане на потребностите. Семейството е равнопоставен партньор със специалистите. Партньорството между семейството и специалистите е най-важният инструмент за успеха на предоставяната услуга. Семейството е константа в живота на детето, най-значимият фактор в живота на малкото дете, който оказва най-голямо влияние върху развитието и благополучието му. Семейно-ориентираният подход е в основата на предоставяне на всички услуги, като най-ярко се вижда в услугите по ранна интервенция. Добрата подкрепа през първите три години от живота на всяко дете е от жизненоважно значение, за да се гарантира добро здраве, физическо и интелектуално развитие и социални умения. Това е дори още по-важно за децата с увреждания. Услугите по ранна интервенция могат да помогнат на децата да достигнат пълния си потенциал.

Ранната интервенция е система от професионални услуги за малки деца с изоставане в развитието, увреждания, атипично поведение, социални и емоционални затруднения, или малки деца, при които има голяма вероятност за изоставане преди да тръгнат на училище. Услугите се основават на приоритетите на семейството и на нуждите на детето и се предоставят в естествената среда на детето, която включва дома му, яслената група, детската градина, групата за игра и други места, където обичайно ходят и деца без увреждания.

Ранната интервенция се определя като предоставяне на подкрепа на семейства на бебета и малки деца и осигуряване на достъп до наличните ресурси с цел подобряване развитието на детето и живота на семейството. Тя отговаря на необходимостта от предотвратяване изоставянето на деца, родени с увреждания от възможно най-ранна възраст. Детето се подпомага във всички негови области на развитие, като същевременно се развиват знания и умения у родителите за разбиране и насърчаване на развитието му. Родителите имат възможност в партньорство със специалиста да определят приоритетите в развитието на своето дете и да работят заедно за постигането на поставени от тях цели по отношение на подобряване състоянието на детето и създаване на подкрепяща среда. Моделът на партньорство разглежда както професионалистите, така и семействата като хора с експертиза, които могат да дадат принос - специалистите имат познания в своята професионална сфера, а семействата са експерти в това, че познават детето си. Родителите познават детето си по-добре от всеки друг. Възможностите за учене се появяват в ежедневните дейности на детето – хранене, игра, тоалет, обличане и др.

Всички деца имат право да растат в безопасна семейна среда, обградени с обич и да имат пълен достъп до социални, образователни услуги и услуги в общността. Чрез услугите по ранна интервенция се подкрепят семействата да упражняват тези права. Семейството е основен фокус на услугите и домът е центърът, около който те се изграждат. Семейството е движещата сила, основано на признаването на неговите силни страни и компетенции.

- **Основни принципи на семейно ориентираните практики, които са базирани на RBA подхода:**

1. Семействата са третираны с достойнство и са признати като константа в живота на детето. Уважаваме техните човешки права, ценностна система, вярвания и убеждения. Внимаваме винаги да говорим за семействата по уважителен начин. Не поставяме етикети.
2. Специалистите са чувствителни към семейното разнообразие (расово, етническо, културно, социално-икономическо).
3. Семейният избор и вземането на решения се случва на всички етапи. Избор означава споделено вземане на решения и споделена отговорност и ангажираност при изпълнение на целите и приоритетите на семейството, заложен в Индивидуалния план за услуги.
4. Информацията се споделя постоянно, напълно и безпристрастно (информиран избор). Трябва да се осигурява информация на семействата, за да вземат те информирани и непредубедени решения.
5. Фокусът на интервенциите се определя от семейството. Интервенциите се отнасят до услуги и подкрепа, предоставени от лицето, което работи с детето и семейството. Те могат да включват пряка терапия, обучение, срещи по въпроси за решаване на проблеми, телефонни обаждания за застъпничество за детето и др. Предлаганата подкрепа се осигурява по гъвкав начин.
6. Използва се широк набор средства за подкрепа - специалистите дават идеи и упражнения, предоставят играчки/помощни средства, литература, свързват семейството с други родители; осведомяват за услуги в общността, подпомагат семействата да си набавят нужните ресурси.
7. Силните страни на семействата се използват като ресурси - Изграждане на родителски капацитет/ценни качества и интереси, с цел засилване на семейната функция/включва как специалистите подкрепят съществуващите способности на членовете на семейството и промотират развиването на нови компетенции. По този начин родителите стават по-уверени и вземат контрола в свои ръце.
8. Взаимоотношенията се характеризират като партньорства и съвместна работа между родител и специалист –Партньорство и сътрудничество се изгражда на базата на взаимно доверие и вземането на решения.
9. Начините за предоставяне на помощ са овластяващи - Взаимодействието със семейството се осъществява по начин, по който родителите придобиват чувство за контрол върху живота на тяхното дете и техния собствен живот.

Екипът от специалисти е чувствителен и отзивчив към всяко културно, етническо, религиозно и социално разнообразие. Опитва се да разбере убежденията и ценностите на семейството.” Карл Дънст, изследовател в областта на семейно ориентираните практики, директор на Орелена Хоукс Пъкит Институт, Северна Каролина, САЩ.

Ключов момент към едно ефективно партньорство е познаването и разбирането на семейството. Семейното разнообразие включва културата и уникалните за всяко семейство убеждения и ценности: религия, образование, сексуална ориентация, индивидуални убеждения и ценности, социо-икономическо ниво, статус на заетост, етнос, културни и лингвистични различия. В семейно ориентирания подход ние помагаме на семействата по начини, които признават тяхната способност и компетенции и използват и разширяват техните силни страни и ресурси; засилват техните връзки с поддържащите мрежи. Те могат да бъдат формални и неформални /родителски групи, социална мрежа, НПО и др./; уважават техните права да вземат решения за своите семейства.

За ефективността на семейно ориентираната услуга е от съществено значение специалистите още в самото начало да идентифицират силните страни и ресурси на семействата. Силни страни и ресурси могат да бъдат: родител/ите по професия са учители, здравни работници; подкрепа от разширеното семейство; за 2-ри път са родители или многодетно семейство, т.е. имат предишен родителски опит; познават ли друго семейство с дете със специални нужди; финансова стабилност на семейството; ромската общност са много сплотени и си помагат; обич и силна привързаност към детето; подкрепят се и са сплотени в грижите, терапията и обучението на детето и др. Специалистите помагат като признават тези силни страни и компетенции, подкрепят ги и промотират развиването на нови. Много важен аспект е, че самите родители се справят и функционират много по-добре, когато припознаят силните си страни и ресурси. Създават се възможности за семействата да изградят подкрепящи мрежи с други семейства, както в рамките на услугата, така и извън нея, като се организират програми, обучения, мотивационни тренинги, така че да има възможности и за неформални контакти. Такива също са програма „Родител за контакт“, родителски групи, социална мрежа, НПО, спортни и други празници, еко инициативи, организиране на форуми, конференции и др. Изследвания в тази област показват, че неформалните системи много често оказват по-ефективна подкрепа за семействата от формалните. Заздравяването на връзките с подкрепящите системи, особено с неформалните, играе важна роля за услугите по ранна интервенция.

- **Предимства на овластяването:**

1. Семействата се чувстват управляващи, вземащи решения и избиращи по отношение на практиките, подкрепата и ресурсите, които са подходящи за техните семейства;
2. Автономността на семейството е запазена или повишена;
3. Активно участие на семейството в предоставените възможности от услугите по ранна интервенция.

На родителите се помага да решат своите собствени проблеми, а не им се дават готови решения на проблемите. По този начин те носят отговорност за своите решения. Те биват подкрепяни да открият и развиват своите умения. 'Силните страни' са контрастиращи с 'нужди', а не със 'слабости'. Работи се със силните страни на семейството и неговите изразени нужди, а специалистите не се фокусират върху слабости или недостатъци.

Чрез идентифициране на силните страни и на това, което работи добре, на родителите се дава право да виждат себе си способни и силни. Когато се чувстват компетентни, те стават по-уверени, справят се по-добре и качеството на живот на цялото семейство се подобрява.

- **Семейно-ориентиран подход в работата с деца и семейства. Промяна на фокуса.**

Услугите базирани на семейно-ориентирания подход са ориентирани към укрепване на потенциала и ресурсите на семейството за стимулиране на развитието на детето. Те се планират и реализират с активното участие на родителите и са съобразени с техните заявени потребности, очаквания и ценности. В цялостния процес родителите и семейството, включително разширеното семейство, са активна, водеща страна и равнопоставени партньори на специалистите.

Подходите, базирани на ресурси, а не на услуги, осигуряват опит, повишаващ в значителна степен компетентността на семействата. Услугите по ранна интервенция имат смисъл за детето, семейството и общността. Те помагат на децата да постигнат по-добри резултати, подпомагат социалното включване, защитават човешките права, подкрепят семействата и спестяват ценни ресурси за общността

Ресурси

За повече информация за предимствата при прилагане на Семейно-ориентирания подход: "Методическо ръководство за предоставяне на услугата Ранна интервенция на уврежданията чрез създаване на център за ранна интервенция на уврежданията", разработено от обучителен екип на Фондация Карин дом в рамките на проект за социално включване, финансиран от МТСП с държавно-гарантиран заем от Международната банка за възстановяване и развитие.

Обучения

<https://karindom.org/obuchenia-info/>

Курсове

<http://kursove.karindom.org/>

Настоящият практически наръчник е изготвен по проект „Изграждане на капацитета и овластяване на родители на деца със специални потребности чрез въвеждане на иновативен за България подход, основаващ се на правата на човека“ на Карин дом, финансиран от Международен женски клуб-София.

Карин дом

International Women's Club of Sofia
Since 1989